

Ocena potencjału rekreacyjnego wybranych miast Lubelszczyzny

Evaluation of recreational potential of a selected towns of the Lublin Province

Grzegorz Godlewski, Mirosław Zalech

Akademia Wychowania Fizycznego Józefa Piłsudskiego w Warszawie
Wydział Wychowania Fizycznego i Sportu
Katedra Turystyki i Rekreacji
ul. Akademicka 2, 21-500 Biała Podlaska
e-mail: godlewskig@wp.pl, miroslaw.zalech@awf-bp.edu.pl

Abstract. The objective of this study is pointing out the most significant factors determining the recreational landscape of selected towns of the Lublin Province – Biała Podlaska, Zamość, and Chełm, and consequently indicating basic problems which need to be overcome to make them places attracting the demand side of the tourist market (recreational landscape as a para tourist element) as well as enthusiasts of leisure time movement activities (local residents and one-day visitors). Research material has been gathered with the use of a special sheet for quantitative estimation of qualities composing recreational potential of the towns.

An initial diagnosis of the problem reveals lots of functional and infrastructural shortcomings which should be examined more closely by both the local authority and local businesspeople. The shortcomings are mainly connected with transport accessibility, cultural and educational services as well as leisure and physical culture.

Słowa kluczowe: krajobraz rekreacyjny, teren zurbanizowany, miasta Lubelszczyzny

Key words: recreational landscape, urbanized area, towns of the Lublin Province

Wprowadzenie

Wszystkie walory naturalne i antropogeniczne istniejące na Ziemi są elementem krajobrazu rozumianego jako układ powiązanych komponentów przyrodniczych i kulturowych. Jedną z najpopularniejszych klasyfikacji krajobrazu jest podział na obszary wiejskie, podmiejskie i miejskie (Richling 1992). W przypadku terenów poddanych silnej presji antropogenicznej (miejskich i podmiejskich), w skład krajobrazu wchodzi wytwory działalności człowieka, które modyfikują lub wręcz determinują stan poszczególnych składników środowiska przyrodniczego (Ostaszewska 2002; Badora 2008). To przede wszystkim człowiek sam decyduje o tym, jak będzie wyglądało jego otoczenie obecnie i w niedalekiej przyszłości. Nie jest korzystne, jeśli podejmuje on kluczowe dla krajobrazu decyzje w sposób chaotyczny i przypadkowy (Borkowski 2008). Spowodowane to może być nie tylko niewielkim doświadczeniem i niewiedzą, ale także stosunkami własnościowymi oraz relacjami społeczno-gospodarczymi zachodzącymi pomiędzy pojedynczymi osobami, grupami, instytucjami i państwem (Podsiad 2001, 933).

Przedmioty krajobrazu poddane oddziaływaniom ludzi zawsze będą ulegać przekształceniom, które, z punktu widzenia niniejszego opracowania, będą dotyczyć przede wszystkim fizycznych zmian otoczenia (choć definicje charakteryzujące ten proces wskazują jeszcze na inne komponenty: biologiczne i geochemiczne) (Malinowska et al. 2004). Uchwycenie kierunków zachodzących sezonowo lub ewolucyjnie istotnych czasoprzestrzennych przekształceń krajobrazu wymaga ich oceny (Richling 1995). Zmiany te są szczególnie widoczne na obszarach miejskich. Ich intensywność i kierunki czynią z miasta doskonały przedmiot do rozważań teoretycznych i praktycznych.

Naturalną konsekwencją postępu cywilizacyjnego oraz współczesnego modelu życia jest potrzeba organizacji wypoczynku i zagospodarowania „przestrzeni czasu wolnego”. Rekreacja jest obecnie jedną z najważniejszych dziedzin gospodarki, o dynamicznym wskaźniku rozwoju, generującą znaczne dochody, szczególnie w budżetach lokalnych. Niestety rozwój funkcji rekreacyjnej pociąga za sobą liczne problemy, związane m.in. z przekształcaniem krajobrazu oraz zagrożeniami zasobów przyrodniczych i kulturowych, co dla badaczy i praktyków powinno oznaczać poszukiwanie nowych sposobów kształtowania przestrzeni rekreacyjnych oraz skutecznych metod ochrony zagrożonych zasobów.

Istniejące w okolicach badanych miast walory bardzo silnie wkomponowują się w produkt rekreacyjny oferowany zarówno przyjeźdźcom, jak i mieszkańcom. Opierając się na dostępnych opracowaniach (Płocka 2002; Kruczek 2002), przyjęto, iż miejscowością rekreacyjną może być, jednostka osadnicza, posiadająca liczne walory do uprawiania aktywności rekreacyjnej (naturalne i antropogeniczne), odpowiednio zagospodarowana, z dobrą dostępnością komunikacyjną (przede wszystkim wewnętrzną), stanowiąca tym samym docelowy punkt migracji dla osób zainteresowanych aktywnym spędzaniem czasu wolnego.

Material i metody

Celem niniejszego opracowania jest zdiagnozowanie czynników determinujących krajobraz rekreacyjny środowiska zurbanizowanego – trzech miast Lubelszczyzny: Białej Podlaskiej, Chełma i Zamościa. Badane miasta położone są we wschodniej Polsce i dysponują zbliżonym potencjałem demograficznym i terytorialnym, jaki jest niezbędny dla przeprowadzenia analizy porównawczej (Tab. 1). Autorzy starali się wskazać najważniejsze elementy, które się na niego składają w oparciu o inwentaryzację walorów rekreacyjnych na terenie miast.

Tabela 1. Podstawowe dane geograficzno-demograficzne badanych miast.

Table 1. Basic geographic-demographic data of the examined towns.

	Biała Podlaska	Chełm	Zamość
Ludność [w tys.]	57,8	67,7	66,5
Powierzchnia [km]	49,4	35,3	30,4

Źródło: dane regionalne wg GUS za 2009 r.

Potencjał krajobrazu rekreacyjnego badanych miast

Podstawowym warunkiem określenia potencjału krajobrazu rekreacyjnego miasta jest ilościowe oszacowanie determinujących go zasobów. Dla lepszego zobrazowania omawianej problematyki posłużono się kompilacyjnym zestawieniem zbiorczym (Tab. 2). Audyty obiektów znajdujących się na terenie miast wskazują, iż posiadają one zbliżony potencjał rekreacyjny, przy występowaniu elementów charakterystycznych. Zamość wyróżniają niewątpliwie skate parki, tory łucznicze, ogród zoologiczny oraz powierzchnia terenów zielonych w przestrzeni osiedlowej. Chełm – powierzchnia i liczba parków spacerowo-wypoczynkowych oraz bardzo dobrze przygotowany skate park. Oba miasta dysponują sztucznymi lodowiskami, którego nie posiada Biała Podlaska. Pomimo, iż zarówno Chełm, jak i Zamość mają tylko jedną halę sportową, to ich pojemność jest znacznie większa od każdej z trzech znajdujących się w Białej Podlaskiej. Obiektami wyróżniającymi ostatnią z wymienionych miejscowości jest funkcjonowanie typowego stadionu i hali lekkoatletycznej.

Tabela 2. Elementy zagospodarowania rekreacyjnego.
Table 2. Elements of recreation development.

Obiekty	Biała Podlaska	Chełm	Zamość
Hale sportowe [liczba]	3	1	1
Hala lekkoatletyczna [liczba]	1	-	-
Stadion piłkarski [liczba]	2	2	1
Stadion lekkoatletyczny [liczba]	1	-	-
Pływalnie kryte (odkryte) [liczba]	3	2 (1)	2
Korty tenisowe [obiekty]	3	2	3
Boiska do gier małych [liczba]	33	21	31
Salony uniwersalne [liczba]	16	18	23
Tory łyżnicze [obiekty]	-	-	1
Skate park [obiekty]	-	1	3
Lodowisko [obiekty]	-	1	1
Kręgielnie [obiekty]	1	3	-
Strzelnice [obiekty]	1	1	1
Kina [obiekty]	1	1	1
Amfiteatry [obiekty]	1	1	1
Muzea wraz z oddziałami [liczba]	2	1	2
Obiekty działalności wystawienniczej [liczba]	1	-	2
Pomniki przyrody [obiekty]	15	11	11
Parki spacerowo-wypoczynkowe [obiekty (powierzchnia w ha)]	2 (16,1)	3 (27,8)	1 (11,5)
Zieleńce [obiekty (powierzchnia w ha)]	8 (3,3)	23 (12,4)	16 (31,9)
Tereny zieleni osiedlowej [powierzchnia w ha]	8,7	13,3	26,6
Ogródki działkowe [obiekty]	8	7	b.d.
Ogród zoologiczny [obiekty]	-	-	1
Rzeki [liczba]	2	2	2
Kapielisko, Zalew [liczba]	-	1	1

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych uzyskanych z urzędów miast.

Na kształtowanie krajobrazu rekreacyjnego ma wpływ nie tylko liczba obiektów, ale i ich wykorzystanie oraz dostępność. Dlatego, dynamika funkcjonowania obiektów sportowych i rekreacyjnych w ramach przestrzeni powinna być także oceniana z punktu widzenia sprawności ich wykorzystania. Obiekty sportowe w większości należą do różnych instytucji, np. szkół i uczelni co powoduje, że zaspokajają one w pierwszej kolejności własne potrzeby, a dopiero później – gdy pozostaje obszar niewykorzystany – są udostępniane innym użytkownikom (Tab. 3.), bądź też wynajmowane jako baza dla różnorodnych imprez oraz odbiorców indywidualnych.

Tabela 3. Kluby sportowe w badanych miastach.
Table 3. Sports clubs in the examined towns.

Kluby sportowe i osoby ćwiczące	Powiat m. Biała Podlaska	Powiat m. Chełm	Powiat m. Zamość
Kluby sportowe [liczba]	23	20	35
ćwiczący ogółem [liczba osób]	2 289	1 752	3 367
ćwiczący do lat 18 ogółem [%]	78,68	82,99	77,72
ćwiczące kobiety [%]	38,10	36,30	35,19

Źródło: dane regionalne wg GUS za 2008 r.

Do ważnych elementów przestrzeni należą programy rekreacyjne, które można podzielić według przeznaczenia (skierowane są do poszczególnych grup osób) oraz dostępności ekonomicznej, jak również według zaangażowania podmiotów: publicznych, prywatnych i publiczno-prywatnych. Uwagę w analizowanej przestrzeni zwraca brak, poza standardowymi zniżkami dla młodzieży, programów dla innych grup docelowych, które pozwoliłyby poszerzyć dostępność rekreacji. Większość realizowanych inicjatyw rekreacyjnych organizowanych zarówno przez domy kultury, ośrodki sportowe, czy też inne podmioty prywatne, jak i podległe samorządom (pośrednio lub bezpośrednio) lub innym jednostkom np. szkołom wyższym, jest odpłatna. Dlatego też duża część społeczności lokalnej nie ma możliwości skorzystania z niej. Innym aspektem ograniczającym dostęp do rekreacji jest brak umiejętności propagandowych organizatorów imprez lub zarządzających obiektami czy też niewystarczająca promocja podejmowanych inicjatyw.

Ważnymi jednostkami samorządowymi, których zadaniem jest organizowanie i propagowanie kultury oraz różnych form rekreacji są Młodzieżowy Dom Kultury i Chełmski Dom Kultury (Chełm), Miejski Ośrodek Kultury (Biała Podlaska), Zamojski Dom Kultury (Zamość). Zadaniem tych ośrodków jest promocja dorobku kulturalnego miasta i regionu, umożliwienie prezentacji dorobku artystycznego, organizowanie plenerów, warsztatów, przeglądów, konkursów, prowadzenie sekcji i klubów. Działalność ta jest ograniczana głównie możliwościami finansowymi.

Inna ważna grupa obiektów i usług, pozwalających na odnowę sił fizycznych i psychicznych, spełniających funkcje rekreacyjne, należy do sektora prywatnego, np. kręgielnie, fitness kluby, siłownie, gabinety odnowy biologicznej, punkty gastronomiczne. Inwentaryzacja ich jest utrudniona ze względu na znaczną płynność oraz zakres działania, nie zawsze definiowany przez nazwę podmiotu. Usługi świadczone w tego typu obiektach zyskują coraz większą popularność i są istotne w życiu mieszkańców. Wśród młodych osób duże znaczenie odgrywają kluby, puby, fitness kluby, siłownie, solaria, a dla starszych – ogródki działkowe, przydomowe oraz kluby seniora czy uniwersytety trzeciego wieku.

Tabela 4. Ważniejsze atrakcje turystyczne badanych miast.

Table 4. The most important tourist attractions of the examined towns.

Biała Podlaska
Zespół pałacowy Radziwiłłów, Zespół szpitalny fundacji Radziwiłłów
Kościół i klasztor poreformacki p.w. św. Antoniego, Kościół św. Anny, Kościół pobazyliński p.w. NMP
Kamieniczki przy ulicy Narutowicza (z popiersiami Adama Mickiewicza i Juliusza Słowackiego)
Chełm
Zespół Katedralny – Bazylika p.w. NNMP, Brama Uściługska, Pałac Biskupów Unickich, Grodzisko, Dzwonnica
Kościół parafialny p.w. Rozesłania św. Apostołów i dawne Kolegium Pijarów
Podziemia Kredowe
Rynek Staromiejski
Cerkiew I Seminarium Duchowne Unickie, Cerkiew Parafialna Prawosławna p.w. Św. Jana Teologa
Zespół na „Górcie” – Góra Zamkowa, grodzisko „Wysoka Górka”
Zamość
Arsenał
Katedra (dawniej Kolegiata) p.w. Zmartwychwstania Pańskiego i św. Tomasza Apostoła
Nowa Brama Lubelska
Ratusz, Stare Miasto

Źródło: opracowanie na podstawie: www.bialapodlaska.pl – Urząd Miasta Biała Podlaska; www.chelm.pl – Urząd Miasta Chełm; www.zamosc.pl – Urząd Miasta Zamość; www.lrot.pl – Lubelska Regionalna Organizacja Turystyczna; www.turystyka.lubelskie.pl – strona tematyczna dotycząca turystyki prowadzona przez Urząd Marszałkowski Województwa Lubelskiego.

Krajobraz rekreacyjny uzupełniają elementy poznawcze różnego typu, np. atrakcje turystyczne. Białą wyróżniają obiekty i przestrzenie zabytkowe: do najważniejszych należy „Zespół Pałacowy Radziwiłłów”,

w Chełmie „Podziemia Kredowe”, a w Zamościu, światowym produktem markowym jest układ urbanistyczny śródmieścia wpisany na Listę Światowego Dziedzictwa Kultury UNESCO. W wymiarze krajowym dodatkowo, jedyny znajdujący się na wschodzie kraju „Ogród Zoologiczny” (Tab. 4).

Obok obiektów zabytkowych, muzeów i walorów przyrodniczych, produktami pozwalającymi na zagospodarowanie czasu wolnego są imprezy kulturalne i sportowe. Największe znaczenie dla promocji miast oraz przyciągnięcia mieszkańców mają imprezy o randze przynajmniej ponadregionalnej oraz te organizowane cyklicznie. O ile w sporcie trudno doszukać się imprez przyznawanych rokrocznie miastom, to wśród imprez kulturalnych takie się znajdują:

- w Białej Podlaskiej – „Podlasie Jazz Festiwal”, „Międzynarodowy Podlaski Jarmark Folkloru”;
- w Chełmie – „Międzynarodowe spotkania Chóralne”, „Międzynarodowy Festiwal Rockowy „Chełmstok”;
- w Zamościu – „Jazz Na Kresach”, „Zamojskie Lato Teatralne”, „Letni Festiwal Filmowy”, „Międzynarodowy Festiwal Zespołów Folklorystycznych „Eurofolk”.

Możliwość zarówno aktywnego, jak i biernego wypoczynku, zapewniają ogródki działkowe. Coraz częściej użytkownicy ich odchodzą od tradycyjnych upraw warzywniczych, sadowniczych, przeznaczając większe powierzchnie działek na rośliny ozdobne i pięknie zagospodarowane kąpki rekreacyjno-wypoczynkowe (Stompor-Chrzan 2006). Działki te, a zwłaszcza przydomowe ogródki, spełniają ważne funkcje, między innymi: wypoczynkową (aktywną i bierną), integracyjną (stając się miejscem spotkań), ekologiczną, estetyczną (wzbogacając krajobraz), rekreacyjną (jako miejsce do zabaw i gier). Pomimo, że badane miejscowości trudno uznać za duże zarówno przestrzennie, jak i demograficznie to zauważa się tendencję do przenoszenia się mieszkańców poza miasto (do domów jednorodzinnych posiadających ogródki).

Również w analizowanych miastach widoczna jest fragmentaryczność ciągów rowerowych oraz niedostatek czytelnie oznakowanych szlaków turystycznych. Wyłącznie Chełm dysponuje jedną ścieżką zdrowia.

Czynniki determinujące krajobraz rekreacyjny

Przeprowadzona inwentaryzacja elementów tworzących krajobraz rekreacyjny pozwala na wskazanie głównych czynników go kształtujących. Należą do nich:

obiekty sportowe, rekreacyjne, kultury, rozrywkowe,

- zagospodarowanie przestrzenne, przemyślana polityka podmiotów (głównie władz samorządów terytorialnych) w lokowaniu określonych inwestycji zaspokajających potrzeby rekreacyjne,
- programy i ich dostosowanie do potrzeb i oczekiwań poszczególnych grup,
- umiejętności organizacyjne, w tym należytego zorganizowania imprez, bezpiecznego i bezkolizyjnego funkcjonowania obiektów,
- umiejętności propagandowe, czyli zachęcenia do aktywności, udziału w organizowanych projektach,
- umiejętność rozpoznania potrzeb i oczekiwań w zakresie rekreacji oraz umiejętność ich zaspokajania, dostosowywania się do nich,
- dostępność fizyczna i ekonomiczna. Pierwsza kształtowana jest głównie poprzez infrastrukturę drogową i parkingową oraz komunikację miejską. Druga zaś związana jest z dostosowaniem opłat do możliwości odbiorców, lub też całkowitej z nich rezygnacji,
- umiejętność współpracy różnych podmiotów.

Podsumowując, można stwierdzić, że kształtowanie krajobrazu rekreacyjnego wymaga połączenia wartości płynących z dysponowania szeregiem obiektów i miejsc właściwie zaaranżowanych do zaspokajania potrzeb wypoczynku biernego i aktywnego, z „jakością” wykorzystania tych zasobów.

Podsumowanie

Działania zarówno władz samorządowych, jak również innych instytucji i przedsiębiorców, powinny podążać za trendami, wymaganiami w zakresie zaspokajania szeroko rozumianych potrzeb rekreacyjnych jakie mają poszczególne grupy mieszkańców. Dlatego konstrukcja oferty rekreacyjnej powinna być dostosowana do preferencji różnych grup odbiorców. Najprostszym sposobem segmentacji odbiorców w analizowanych

miejsowościach (a także innych) jest: płeć oraz wskazanie czterech głównych grup wiekowych: dzieci, młodzieży i studentów, osób w średnim wieku oraz seniorów. Ich oczekiwania wiążą się z korzystaniem z przestrzeni, którą można sklasyfikować jako krajobraz rekreacyjny:

- przyrodniczy – pozwalający na bezpośredni kontakt z przyrodą (np. parki),
- sportowy – pozwalający na uczestnictwo w aktywności fizycznej o różnym stopniu intensywności, niekiedy wymagający korzystania z obiektów i specjalistycznego sprzętu,
- wypoczynkowy – zapewniający regenerację sił, poprawę wyglądu poprzez korzystanie z szeregu usług oferowanych przez: solaria, gabinety odnowy biologicznej, gabinety kosmetyczne,
- rozrywkowy – najczęściej biesiadny, obejmujący spotkania towarzyskie, udział w imprezach klubowych, kina,
- kulturalny – wystawy, pomniki, zabytki, muzea, mający głównie aspekt poznawczy i estetyczny.

Na podstawie analizy materiałów oraz wyników własnych obserwacji zawartych w niniejszym opracowaniu, jednoznacznie można wskazać na pewne trudności, z którymi borykają się miejscowości w kontekście rozwoju funkcji rekreacyjnych. Wśród nich należy wymienić niski poziom aktywności w zakresie tworzenia i promocji inicjatyw rekreacyjnych, niewystarczający poziom współpracy pomiędzy różnymi typami jednostek, brak dostatecznej inwentaryzacji zasobów i brak zrównoważonej, przemyślanej polityki rekreacyjnej.

Literatura

- Badora K., 2008. Stan środowiska przyrodniczego a klasyfikacje krajobrazu. In: Lechnio J., Kulczyk S., Malinowska E., Szumacher I., (eds.). Klasyfikacja krajobrazu. Teoria i praktyka. Problemy Ekologii Krajobrazu, t. XX. p. 219.
- Borkowski Z., 2008. Kryteria klasyfikacji krajobrazu. In: Lechnio J., Kulczyk S., Malinowska E., Szumacher I., (eds.). Klasyfikacja krajobrazu. Teoria i praktyka. Problemy Ekologii Krajobrazu, t. XX. p. 385-386.
- Kruczek Z., 2002. Polska. Geografia atrakcji turystycznych. PROKSENIA, Kraków.
- Malinowska E., Lewandowski W., Harasimiuk A., (eds.). 2004. Geoekologia i ochrona krajobrazu. Leksykon. Uniwersytet Warszawski, Warszawa, p. 128.
- Ostaszewska K., 2002. Geografia krajobrazu. Wybrane zagadnienia metodologiczne. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, p. 277.
- Płocka J., 2002. Wybrane zagadnienia z zagospodarowania turystycznego. Cz. I. CKU, Toruń, p. 224.
- Podsiad A., 2001. Słownik terminów i pojęć filozoficznych. Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa, VIII+976+79.
- Richling A., 1992. Kompleksowa geografia fizyczna. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, p. 375.
- Richling A., 1995. Możliwości pomiaru jakości krajobrazu. In: Richling A., Malinowska E., Lechnio J., (eds.). Jakość krajobrazu. Jakość życia. Uniwersytet Warszawski. PAEK, Warszawa, p. 145.
- Stompor-Chrzan E., 2006. Ogrody i parki – elementy krajobrazu i bioróżnorodności. Cz. I ogrody działkowe Rzeszowa. Południowo-Wschodni Oddział Polskiego Towarzystwa Inżynierii Ekologicznej z siedzibą w Rzeszowie. Zeszyty Naukowe, nr 7, p. 91-96.